

Božidar Petrač

EL SENTIMIENTO MÍSTICO DE LA VIDA

Odjeci kršćanske mistike u djelu Tina Ujevića

I. Uvodne napomene

Bit Ujevićeva pjesništva unatoč brojnim napisima i pokušajima da se rasvijetli i u nju pronikne i dalje se nadaže svojom sfigovitošću. Odeću je to pjesništvo istekano različitim mnogoznačnim nitima, odeću je gusto u svojoj raznolikosti, a kao takvo podatno je neprestanom razotkrivanju, uvijek novom doživljavanju. Ujevića nije mimoišlo nijedno suvremeno mu razdoblje povijesti europskoga pjesništva,¹ Ujevića, tog »tihog filozofa«,² vjerojatno, nijedan filozofski smjer nije zaobišao;³

¹ O tome vrlo razložno piše Ante Stamać. Usp. A. Stamać, *Tin Ujević kao europski pjesnik*, u knjizi *Slikovno i pojmovno pjesništvo*, Liber, Zagreb 1977.

² U jednom pismu Ujević izrijeком na prvo mjesto u svojoj lektiri stavlja filozofiju.

sve je to, dakako inačije, ujevićevski,⁴ ostavilo svojih naznaka i tragova u njegovu stvaralaštvu i učinilo njegovo djelo začudno zamršenom, nedokučivom ali uvijek izazovnom sfingom.

Ujevićev Svepjev, žudnja njegova da sve oriječi i oduhovi — teško je u obzoru hrvatske lirike naći duhovnijeg pjesnika od Ujevića, Nikola Šop bio bi mu blizak — u traženju je izlaza i odgovora, u stremljenju Nepoznatom i Neizrecivom, oduhovljenoj »vasioni dubokoj i strasno vrlo gustoj; zbilja, ima li izlaza iz začarana kruga u pravilniku rima?«. Ovim, ukratko naznačenim datostima Ujevićeva stvaralaštva, pokušali smo se približiti osnovnom interesu priopćenja *El sentimiento místico de la vida* — Odjeci kršćanske mistike u djelu Tina Ujevića, do sada, po našem mišljenju, aspektu Ujevićeva stvaralaštva nedovoljno poznatu i nedostatno osvijetljenu.⁵ Stoga ovo izlaganje valja shvatiti kao malen korak u pokušaju otkrivanja mističnih prostora u Ujevićevu djelu, odnosno mističnog doživljavanja i iskustva Tina Ujevića.

Mnogo je puta istaknuto da vitalizam, žudnja za novim, žed za transcendentalnim stoje u korijenu Ujevićeve poetike. Korijeni pak mističnoga — u ovom slučaju misli se na kršćansku mistiku⁶ — izdanci su upravo toga vitalizma i te žedi, tog izuzetno potenciranog stremljenja zabiću svoga bića, »u velikome moru koji se zove Bog neizmjerni«.⁷

³ Pišući o europskim označicama Tinova pjesništva Stamač u spomenu-toj studiji ukazuje i na one najvažnije struje mišljenja, poimence: estetizam, vitalizam, socijalizam i bergsonizam, koje da »su se uostalom u djelu mu najzornije pokazale«.

⁴ U napisu *O pjesmama Tina Ujevića* (»Obzor«, 1934, 42, 1—2), pisanu u povodu izlaska iz tiska zbirke *Ojađeno zvono*, Ivo Hergušić, govoreći među ostalim i o problematici književnih ugleda i poticaja, spominje Tinovo mišljenje o tome i navodi mu stihove iz pjesme *Pogledi u praskozorje*: »I čvrsto se ufam da ličnost toliko bogatija biva / koliko više prima da bi vratila dalje«, da bi potom završio riječima: »Pjesnik *Ojađenog zvona* je izvanredno mnogo primio, ali je primljeno asimilirao, 'osvojio' (rekao bi Durtain) i zato mnogo mogao da vratiti.«

⁵ U nizu napisa o Ujeviću komponenta mističnoga uglavnom je samo naznačena — imena autora nije potrebno posebno isticati. Jedan zapis ipak valja navesti, zapis Veljka Vučetića *Mistički prostor Tinove noći*, objavljen u osiječkoj »Reviji«, iz godine 1965, kojega je šesti broj u cijelosti posvećen Tinu Ujeviću. Prostornost Tinove mističke noći — piše Vučetić — »[...] donosi tri karakteristike, intelektualnu kozmogoniju, plamen poetskog uzleta i oslobađanje divovske energije bića dosljednom smrću«. Nalazi, nadalje, Vučetić kao korijene srednjovjekovlje i budizam, »ali i jedne egzaltirane misli od koje se nikad više neće odvojiti«.

⁶ Prema određenju Ernesta Mure, mistika je uzvišeno stanje duhovnoga života, u kojem duša, obogaćena posvećujućom Milošću, obično već očišćena ne samo od teških grijeha nego i velikim dijelom od poročnih sklonosti i prirodni nagnuća, ojačana u praksi kršćanskim krepostima dolazi do intimnog sjedinjenja s Bogom. Mističnim je pak svako djelovanje, molitva, spoznaja ili oblik sjedinjenja s Bogom koje ne proishodi iz ljudske aktivnosti nego je plod božanske inicijative, posebne »Milosti«. Usp. *Enciclopedia Cattolica* VIII, 1952, str. 1135—1136.

⁷ Zadržali smo u ovoj prilici prave navode Katarine Sijenske. Usp. *SD II*, str. 384.

II. Začeci Ujevićeva vitalizma

Žudnja za novim, poriv za prekoračenjem postojećeg svijeta, tjesne okoline, zatitrao je već u prvoj njegovoj objavljenoj pjesmi. Iako se ona može odčitati i kao pjev znatiželjnog patosa tek uzrasla mladića — Ujević je objavljuje kao maturant Klasične gimnazije u Splitu — ona gotovo u svemu, počevši od samoga naslova *Za novim vidicima*,⁸ korespondira s kasnijim Ujevićem. Ova trorječna naslovna sintagma, programatska ako se hoće, prepoznatljiva je u nizu njegovih kasnijih poniranja u dalj («jer mene mami dalj»), u visinu («i k sebi zove / na horizontu plava neba skut»), u dubinu («Neka je naša lozinka: Hoćemo sve, božanstvo sve u svemu, dušu svega ovaj put da posrčemo i da prisvojimo visoko! više! duboko; dublje! u ponore na krilima svete žarke ljubavi što nas nosi u sva saznanja»⁹), a posljednja dva stiha toga soneta

O pjesme, čežnje! Vi ste duši hrana
i radost jeste, premda bol i rana!

u potpunosti su na crti osnovnog proturječja Ujevićeva života: patnja je preduvjet njegovoj punini i njegovu ispunjenju, o čemu će Ujević pisati u nekoliko flagelantskih samoobračunavanja, gotovo usustaviti i tako usustavljeno pretakati u stihove.

Dakle, duh je vitalizma progovorio već u najranijem Ujeviću no to su, zapravo, samo njegovi nagovještaji. Ujevićeva užgana raspoloživost i otvorenost »svjetlonosnim budućnosnim stazama« doskora će naći novih i svježih poticaja, koje će vješto, asimilirati i neponovljivo artikulirati u literaturi.

III. U osluhu Miguela de Unamuna

Ujevićev prvi dodir s Parizom, a time i s europskom kulturnom maticom, dogodio se već 1913. godine. To će ga još tješnje svezati uz tadašnja filozofska strujanja, koja će oploditi i umnožiti njegove vitalističke iskricе. Obično se spominju imena Kierkegaard, Nietzsche, Bergson i Gandhi. Pojava koja je zasigurno odigrala veću ulogu u oblikovanju Timove duhovnosti a koju do sada nitko nije zamijetio, španjolski je mislilac Miguel de Unamuno. Unamunova knjiga *Del sentimiento tragico de la vida* objavljena je 1912. godine, i Ujević je za svoga boravka u Parizu vjerojatno došao s njom u dodir. Poznato je, međutim, da se Ujević ograđivao od spomenutih mu utjecaja, pa je tako, po svoj prilici, prešutio i Unamuna. Ne spominje ga, mislim, ni u jednom tekstu a da bi to imalo kakve osobite važnosti. Ipak, on će upotrijebiti

⁸ Pjesma *Za novim vidicima* objavljena je u »Mlodoj Hrvatskoj«, ožujka 1909. Usp. III, str. 9.

⁹ *Ispit savjesti*, SD VI, str. 253.

Unamunov naslov — i popratiti ga podnaslovom »Bilješke jednog irskog utilitarca« — u pjesničkoj prozi *El sentimiento tragico de la vida*, deset godina poslije Unamunova *Tragičnog osjećanja života*. Radovan Vučković vrlo je blizu identifikacije odnosa Ujević-Unamuno. U eseju *Metamorfoze Ujevićevih kritičkih shvatanja*,¹⁰ u poglavlju *Duh vitalizma*, a na temelju analize *Ispita savjesti* i *El sentimiento tragico de la vida*, Vučković piše: »Za Ujevića nema protivurečnosti između konačnog pesimizma i potpunog optimizma. U pitanju je stav pesimistički obojene vitalističke koncepcije života. [...] Švakako ima u tome mešavine hrišćanskog i istočnjačkog misticizma koji izvire iz preosetljivog i duševno punog bića, za koga se groza patnje svodi na ekstazu radosti, na euforiju duše i duha«,¹¹ pa zaključuje: »Ideja o katarzi nalazi podudarnost sa estetskom askezom, etičkim idealizmom i vitalističkim misticizmom koji obeležavaju Ujevićevu poeziju i kritiku toga vremena«. ¹²

Na crti je to Unamunove filozofije, nadahnute kršćanskom mišlju i prožete mistikom velikih španjolskih mistika: sv. Terezije Avilske, sv. Ivana od Križa, fra Luisa de Léona i Molinosa, a kojoj je temelj tragično osjećanje života — bez patnje i boli nema otkupljenja. Ili, kako govori Katarina Sijenska, »Perché già ti dixi che quanto era maggiore l'amore, tanto cresce il dolore e la pena. A cui cresce amore, cresce dolore«. ¹³

Ujevićev svijet nedvojbeno zrije u osluhu Miguela de Unamuna, što je samo još više moglo pobuditi u Tina mistično doživljavanje svijeta i izoštriti intuiciju Nespoznatljivoga i Neizrecivoga. ¹⁴

IV. Odjeci kršćanske mistike

»Izmrvcarena duša« Tina Ujevića ovako razlaže svoju izmučenost: »Ne znam da je ikada itko živio, ili htio živjeti za dušu, kao što sam ja htio živjeti. Pa čak i živio. Ne govorim o djelima, o snazi; ali o volji, o dobrim namjerama, o srcu, o osjećanju. Pa kako se to svršilo? Hladnim stiskanjem ruku.« ¹⁵ — pa malo dalje nastavlja: »I ja sam jedan od putnika koje je život premorio. Ali neću kazati da ne dugujem patnji ni jedno Dobro. Sve protivno od toga. — Patnja mi je darovala duboku skromnost i mnoge ozbiljne duhovne darove. Dala mi je snage da lako živim u samoći, kao i onu da prepigram mnogo površnih stva-

¹⁰ R. Vučković, *Problemi, pisci, djela*, III, »Veselin Masleša«, Sarajevo 1979.

¹¹ *Ibid.*, str. 288.

¹² *Ibid.*, str. 290.

¹³ *Usp. Pensieri di s. Caterina da Siena*, Siena 1913, str. 87.

¹⁴ Pitanje: Koliko li je i kako Unamuno odjeknuo u Tina Ujevića? — prepuštamo drugoj prigodi.

¹⁵ *El sentimiento tragico de la vida*, SD VI, str. 42.

ri. Na jedan viši stepen ona je oduhovila moju savjest. Dala mi je napokon višu mudrost od saznanja svoje vlastite unutrašnje gustoće, čvrstoće, punoće i obujma. Ja sam danas čovjek koji poznaje svoje granice. Pa makar i postojala želja: izaći odatle!¹⁶

Govor je to razborit i umoran, ali odaje temeljnu žed za izlaskom i oslobođenjem: izaći odatle, hoditi svjetlosnim budućnosnim stazama (*Majdani u biću na dvije noge*), odaje Ujevićevu žed za uzletom: »žudim samo plavet, Vasiona Njedra, / i ja vičem: krila! krila! krila!«, »u potjeru za dupljem tajanstvenoga boga, / naprijed! da pustim u pogon orlovske propelere«. Ta njegova naglašena žudnja za transcendentnim učinit će ga istodobno doživljavateljem i izricateljem mističnoga iskustva. Njegovi su uzleti i sunovraćanja, a sve u jednoj težnji, težnji za apsolutnim, razbudili osjetila za tajanstvo, za čućenje Onoga što »sada gledamo kroz zrcalo, u zagonetki«. U tim užganim osjetilima, u toj unutrašnjoj punini do raspuknuća, kriju se ticala koja ga prenose u ekstazna raspoloženja, bliska raspoloženjima kršćanskih mistika. U *Ispitu savjesti* Ujević piše: »Želja za istinom, ljubav za istinom mučila je neprestano našu savjest: ona kao ljubav ljubavi. Bludili smo na svim putovima otkupljenja i iskali smo prozore u beskonačnost. I usred Pariza, poričući moderni, grešni i razbludni velegrad, ponavljali smo sa Katarinom Sijenskom: 'Hoću da počivam u spokojnome snu, koji se zove vječiti Bog.' Često smo se osjetili blizu velikim katoličkim misticima...«¹⁷ (istakao autor). Njegova razvijena čula za visoko! više! duboko! dublje!, što hoće posrknuti i prisvojiti dušu svega, njegov hod povrh ponora, sunovraćanja u zdence i stremljenja plaveti svemira u traženju svetog jedinstva, sve to nije moglo dopustiti a da u njemu ne odjeknu zanosi i ushiti kršćanskih mistika.

Ujević pjesmi *Mistički prostor noći*, koju je objavio u zbirci *Ojadeneno zvono*, u skupini *Slava*, daje motto preuzet od Katarine Sijenske — »Hoću da počivam u spokojnome snu, koji se zove vječiti Bog« — a potom slijedi čitav niz stihova koji govore o jednom uzdignutom svijetu, o zaboravu vlastitoga bića, o oslusima nadstvarnoga, o uzbuđenom predanju i sjedinjenju:

Moj je san izabrao kao uzglavlje dlane jednoga Boga,
moja se ljubav rastapa i krvari od ljubavi Hrista,
i ja se vraćam u ono Ništa koje je Sve,
u ovaj mir koji je život.

Ta kako je slavno reći: ja nisam ja, ja sam ON,
i ja očekujem da budem pravi i čisti
u čistome duhu.

Ja donosim ovamo dvije čiste usne,
dvije čiste ruke
i čisto srce

¹⁶ *Ibid.*, str. 43.

¹⁷ *Ispit savjesti*, SD VI, str. 265.

neoskvrnjeno,
u stanju bez riječi,
u molitve bez žamora;
duša je tiša nego tiha voda,
što kaplje u spilji
u mekoći zagrljaja noći.

Katarina Sijenska bi rekla: »E della cella s'è fatto uno cielo.« Čeliju golih zidova u kojoj se zbiva to ushitno stanje i ispunja »želja za blaženstvom, / izvan tijela, / izvan tvari, / u duhu. / U plavoj blagoj magli, / u Gospodnjem spokojevju«, čeliju koja postade nebom (možda je to upravo soba u kojoj je ispisan *Ispit savjesti*, dok je vani padala kiša ili vila vijavica ili je bila velika magla, ta »mutna, somnambulna skica, napisana jednoga čudnog i teškog jesenjeg dana 1919. u Zagrebu, skica s mnogo trzaja i vrlo nervozna«) spominje i Ujević:

»Ako se ikada prenem
iz naručja svetog,
i protarem oči od magle Boga,
bit ću iznenađen (tajno sve dobrote)
što *moja čelija golih zidova* (podc. B. P.)
ne lebdi u lazuru,
no pripada zemlji.«

Ova je pjesma, svakako, najdojmljivija kao izričaj mističnog iskustva i mističnog doživljaja. Nose ti mistični zanosi nešto od onog »lijeta blagog, lijeta slatkog, lijeta bez buke«, kako Terezija Avilska u *Knjizi o životu* piše o vlastitom mističnom doživljaju sjedinjenja svoje duše i Gospodina, a sličnih ćemo označnica naći i u tekstu Katarine Sijenske: »[...] quanto è gloriosa quella anima che così realmente ha saputo trapassare dal mare tempestoso a me, mare pacifico, e impitò el vaso del cuore suo nel mare di me, somma ed eterna Deità! È però l'occhio, ch'è uno conducto, s'ingegna, come egli ha tracto del cuore, di satisfarli; e così versa lagrime. Questo è quello ultimo stato dove l'anima sta beata e dolorosa: beata sta per l'unione che ha facta meco per sentimento, gustando l'amore divino; dolorosa sta per l'offesa che vede fare a me, bontà e grandezza mia, la quale ha veduta e gustata nel cognoscimento di sè e di me, per lo quale cognoscimento di sè e di me gionse a l'ultimo stato.«¹⁸

Tinu nije strana ni mistika sv. Franje. I on će ispjevati laude i kantike u kojima se ponešto od velikog Asižanina vrlo jasno razabire. Primjerice, pjesma *Dobrote dobroga sunca*¹⁹ figurira kao prava lauda bratu Suncu, suncu koje je krotko, suncu koje dijeli svjetlost i boju, suncu koje je blagoslov, svetije nego sveto zvono, suncu koje je sklono svakom životu, nadi i mladosti:

¹⁸ Usp. *Pensieri de s. Caterina da Siena*, Siena 1913, str. 111—112.

¹⁹ *SD II*, str. 24.

Zato hvalite sunce i njemu budite vjerni:
kada ste svijetli, prema njemu ste smjerni,
Budite suncem, svojom dušom, neizmjerni.

Ili pak kantik *Daždu*, milosnu, dobrosnu, svjetlosnu, *Uresima zemlje*, *Molitva za koru kruha i zdjelu leće*, u kojoj dominiraju jednostavnost prošnje, skromnost i stav siromaha, toliko karakteristični za svetoga Franju.

V. Zaključak

Rastvara se tako i stvara Ujevićev svijet u protegu od ushićenja i ekstaze (okusa slobode) do tihe, rezignirane, crne smrti, stvara se i rastvara na način tajnovit, zagonetan, taman. Mistični doživljaji Ujevićevi kao i njegova flagelantska razračunavanja koja im prethode — na crti razmišljanja kršćanskih mistika: vrhunac kršćanskog savršenstva i ljubavi duša postiže uz cijenu mučnog napora, uz cijenu nošenja Križa, uz cijenu žrtve, to je onaj vrhunac gdje se, jer se sve predaje, Sve zadobiva — dio su njegova apornog traženja Istine, Čistote i Svetosti. Sam je svoj život okarakterizirao riječima: »naš je život bio traženje Istine, život bogoiskatelja«. ²⁰ To iskanje, očima otvoreno prema novome, prožeto je i srhom mističnog osjećanja i doživljavanja. Osluhnuti taj srh znači čuti tek blagu jeku kršćanske mistike, većma mistiku Tina Ujevića. Unutrašnje preobilje, proročka užarenost i "produženi svijet" čula uvjetovali su njegovo mistično iskustvo i doživljavanje: očit Vrhunaravnoga, njegov osobni sentimiento místico de la vida.

²⁰ *Ispit savjesti*, SD VI, str. 265.